

Op zoek naar geïntegreerde strafrechtswetenschap

Fijnaut, C.J.C.F.

Published in:
Symposium strafrecht

Publication date:
1993

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Fijnaut, C. J. C. F. (1993). Op zoek naar geïntegreerde strafrechtswetenschap. In G. C. G. J. van Roermund, M. S. Groenhuijsen, & W. J. Witteveen (Eds.), *Symposium strafrecht: Vervolg van een grondslagendebat* (pp. 315-321). Arnhem: Gouda Quint.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

C. Fijnaut

Op zoek naar geïntegreerde strafrechtswetenschap

1 Inleiding

In hun boek over instrumentaliteit en rechtsbescherming wijden Foqué en 't Hart een hoofdstuk aan mijn opvattingen en toepassingen van geïntegreerde strafrechtswetenschap. Wat zij daarover schrijven komt er, kort gezegd, op neer dat mijn benadering van de problematische verhouding tussen strafrecht en criminologie, sociale wetenschap, weliswaar een constructieve doorbraak vormt van de traditionele standpunten terzake maar desalniettemin een staketsel van ideeën is dat een stevige basis mist: een grondslagentheoretische analyse (p. 289). Hiermee bedoelen zij meer bepaald een analyse van de grondslagentheoretische voorwaarden die vervuld moeten worden om de gelijkwaardigheid tussen de beide betrokken disciplines te kunnen realiseren. Wat kan ik hierop zeggen ?

2 Een eerste reactie: het expliciete gelijk

In een eerste reactie moet ik beamen dat een dergelijke basis ontbreekt, althans expliciet. De reden hiervan is niet ver te zoeken. Mijn vroegere beschouwingen over verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap waren er bovenal op gericht om historische diepgang en methodische samenhang te geven aan de ideeën die ten grondslag liggen aan mijn aanpak en uitvoering van onderzoek. Filosofische betrach-

tingen werden dus niet direct gekoesterd. Wat ik wilde verwezenlijken was voor een eerste keer trouwens al moeilijk genoeg. Indirect, of impliciet, heeft de grondslagen-problematiek echter wel degelijk een rol gespeeld bij het uitwerken van de bedoelde beschouwingen. Meer en meer geconfronteerd met de zo verschillende perspectieven in de tegenwoordige strafrechtswetenschap en de huidige criminologie werd ik mij gaandeweg immers opnieuw bewust van de discussie tussen Popper, Kuhn, Feyera-bend en Lakatos over de (on-)vergelijkbaarheid van wetenschappelijke theorieën en - in het verlengde hiervan - over de (on-)mogelijkheden tot een al dan niet geleidelijke unificatie ervan. De levendige herinnering aan een eerdere studie van deze discussie voorkwam dat ik plompverloren zou hebben gepleit voor een restloze integratie van 'de' strafrechtswetenschap en 'de' criminologie. Integendeel, zij bewerkstelligde juist dat ik van meet af aan op het standpunt heb gestaan dat bepaalde perspectieven in de criminologie en bepaalde perspectieven in de strafrechtswetenschap op geen enkele manier met elkaar zijn te verenigen, terwijl andere perspectieven in deze beide disciplines heel goed met elkaar kunnen samengaan. Waarom gene perspectieven elkaar als het ware afstoten en deze elkaar als het ware aantrekken, ligt vrij voor de hand: in het ene geval liggen de formele vertrekpunten en de materiële objecten ver uit elkaar, terwijl ze elkaar in het andere geval in meer of mindere mate overlappen. Waar het machts-kritisch perspectief in de strafrechtswetenschap goed te verzoenen valt met het (macro-) interactionistische perspectief in de criminologie, daar is de tegenstrijdigheid tussen het eerstgenoemde perspectief en bijvoorbeeld het bio-sociologisch perspectief in de criminologie zo goed als onoverkomelijk.

3 Een tweede reactie: het impliciete ongelijk

De vaststelling dat de integratie-mogelijkheden van de uiteenlopende perspectieven in de criminologie en de strafrechtswetenschap bepaald niet gelijk zijn brengt mij in de buurt van de noodzakelijke voorwaarde die Foqué en 't Hart formuleren voor elke vorm van integratie van strafrechtswetenschap met sociale wetenschap. Op een gegeven moment resumeren zij mijn uiteenzetting over de geïntegreerde strafwetenschap in termen van de functies die de strafrechtswetenschap en de sociale wetenschap over en weer, op voet van gelijkwaardigheid, uitoefenen, als volgt: 'de functie die

aan het strafrecht toegekend wordt is het kanaliseren van politiek en casuïstiek; de functie die aan de sociale wetenschappen wordt toegekend is het leveren van kritiek op en het dynamiseren van vastgeroeste beeldvorming in het recht omtrent de werkelijkheid' (p. 286). Dit resumé is zeker niet verkeerd, maar het is wel onvolledig. Vooral omdat het aan mij een te statische rolverdeling tussen de beide disciplines toeschrijft en dus niet helemaal recht doet aan de dynamische wisselwerking waarom het mij meer te doen is. Maar ook omdat zulk een samenvatting niet helemaal meer spoort met de verdere evolutie van mijn ideeën omtrent hun onderlinge relatie. Met name speel ik tegenwoordig meer en meer met de gedachte dat strafrechtswetenschap en criminologie op basis van gelijkwaardigheid en wederkerigheid niet alleen een kritische functie ten opzichte van elkaar (kunnen) vervullen maar ook een constructieve of, wellicht beter uitgedrukt, een constitutieve functie. Hiermee bedoel ik te zeggen dat de criminologie - zeker wanneer ze niet bevangen is van een legalistisch misdaadbegrip - een belangrijke oriënterende rol kan spelen ten aanzien van het materiële object van de strafrechtswetenschap, en omgekeerd, dat de strafrechtswetenschap - zeker wanneer ze ontvankelijk is voor empirisch onderzoek - eveneens goed een dergelijke rol kan vervullen ten aanzien van het materiële object van de criminologie. Om deze gedachte wat concreter te maken kan enerzijds worden verwezen naar de stimulansen die het criminologisch onderzoek met betrekking tot 'witteboorden-misdaad' heeft gegeven aan de strafrechtswetenschappelijke discussie over de zin en onzin van criminalisering van de betrokken bedrijvigheden en anderzijds naar de invloed die de strafrechtswetenschappelijke discussie over de normering van het justitiële politie-optreden heeft gehad op het empirisch onderzoek naar dit optreden. Met andere woorden: de laatste tijd ben ik doordrongen geraakt van het feit dat de zin van het streven naar integratie van de criminologie en de strafrechtswetenschap zowel is gelegen in de toetsing en betwisting van elkaars beelden van de werkelijkheid als in de verruiming en verrijking ervan. Terug nu naar de voorwaarde die Foqué en 't Hart noodzakelijk achten voor welke vorm van integratie tussen strafrechtswetenschap en sociale wetenschap dan ook. Deze voorwaarde is (p. 292) dat de inzichten die vanuit deze sociale wetenschap tot ontwikkeling worden gebracht met betrekking tot de eigen werkelijkheidspretenties van het recht tezelfdertijd gekanaliseerd en beperkt moeten worden door de (contrafaktische) structuur van de juridische begrippen waarin deze pretenties zijn verwoord. Zouden die inzichten

en deze begrippen immers in van elkaar verschillende talen zijn 'geprogrammeerd' dan zou er a priori van enige integratie geen sprake kunnen zijn. Deze stelling vormt inderdaad een juiste formulering van de grondslag waarop mijn eerder gemaakte vaststelling omtrent de ongelijke integratiemogelijkheden van criminologische en strafrechtswetenschappelijke perspectieven berust: perspectieven die niet in elkaars 'taal' zijn geschreven vallen niet te integreren. Anderzijds verdraagt die stelling zich (nog) maar moeilijk met mijn visie op de verhouding tussen strafrechtswetenschap en criminologie zoals ik die zoëven heb geschetst. Ten eerste omdat zij de criminologie weer in de rol van de dienstmaagd der strafrechtsgeleerdheid drukt: de sociale wetenschap moet immers spreken in de taal des heren anders wordt ze niet verstaan, en niet omgekeerd. En ten tweede omdat zij de sociale wetenschap en de strafrechtswetenschap niet de ruimte biedt om elkaars beeld van de werkelijkheid mee gestalte te geven, en ze slechts de mogelijkheid laat het bestaande beeld (en dit nog eenzijdig) ter discussie te stellen.

4 Een uitweg naar het verleden?

De constatering dat zelfs auteurs die zéér welwillend staan tegenover de integratiegedachte, maar moeilijk de tweedracht kunnen overwinnen die met 'de opmars van de sociale wetenschappen' is ontstaan tussen de strafrechtswetenschap en de criminologie, doet verlangen naar de tijd van voor de boedelscheiding: de tijd van de Klassieke Richting, de tijd van Montesquieu, Rousseau, Beccaria en Bentham. Wanneer men zich vervolgens in het werk van deze verlichte geesten omtrent de problematiek van misdaad en straf verdiept, dan wordt dit verlangen niet alleen begrijpelijk. Het wordt dan ook meteen gestild. In hun geschriften heerst immers telkens een grote eenheid tussen de visie op die problematiek en de beelden van de werkelijkheid waarvan zij deel uitmaakt: beelden van de maatschappij in haar verhouding tot de staat en tot de individuele burger. En deze eenheid van denken schraagt ook weer de opvatting die eerder in deze reactie op het boek van Foqué en 't Hart aan de orde is geweest, namelijk dat slechts die criminologische en strafrechtswetenschappelijke perspectieven in elkaar kunnen worden geschoven die in meer of minder mate van hetzelfde uitgaan en op hetzelfde zijn gericht. Anders is er geen beginnen aan. Anderzijds is die eenheid, naar de oplossing van ons probleem toe,

zeer verraderlijk. Immers, men mag niet uit het oog verliezen dat de integrale strafrechtswetenschap die de genoemde auteurs zo virtuoos hebben bedreven, naar verhouding zeer eenzijdig was. Zij bewoog zich, ondanks het somtijds magistrale beroep op de geschiedenis en de veelvuldige verwijzing naar de toenmalige maatschappelijke toestanden, goeddeels op een normatief niveau, en werd zeker niet in vraag gesteld door min of meer systematisch empirisch onderzoek aangaande de onderhavige problematiek. Wie, met andere woorden, zijn heil denkt te moeten zoeken bij de Klassieken van de 18e eeuw, komt gemakkelijk bedrogen uit. Of liever, die bedriegt gemakkelijk zichzelf, in elk geval wanneer hij op de terugweg naar het verleden zijn oorspronkelijk probleem uit het oog verliest - de uitdaging waarvoor de moderne criminologie de klassieke strafrechtswetenschap heeft gesteld.

5 Een uitweg voor de toekomst?

Er rest dus eigenlijk niet veel anders dan voor de toekomst een andere uitweg te zoeken. Gegeven alles wat hiervoor is gezegd, vormt dit geen eenvoudige opgave. Natuurlijk, het is mogelijk om op die uitdaging - in de trant van de denkoefening welke reeds enigermate werd uitgevoerd - verder in te gaan en haar uit te diepen. En dan zal naar mijn stellige overtuiging blijken dat naast een kritische en een constructieve functie nog andere belangrijke functies zijn verbonden aan een dynamische wisselwerking tussen de strafrechtswetenschap en de criminologie. Maar hatelijk blijft, voor mijn gevoel, dat bij deze aanpak steeds onwillekeurig wordt uitgegaan van de gangbare tweedeling tussen die beide disciplines. Telkens weer zal er dus vanuit 2 verschillende, of althans andere disciplinaire werelden naar gemeenschappelijke vertrekpunten toe moeten worden geredeneerd. Kan, met andere woorden, die preliminaire tweedeling, die zo belastend is voor de kritische discussie over de (on-) verenigbaarheid van juridische en empirische perspectieven op de problematiek van misdaad en straf, niet worden opgeheven? Haar opheffen in filosofische zin is natuurlijk maar in beperkte mate mogelijk: gewoon omdat het onmogelijk is om alle relevante perspectieven via een soort van unificerende beweging in elkaar en dus in één enkel macro-perspectief te laten opgaan. Er kan hooguit een zekere integratie, unificatie, worden gerealiseerd tussen perspectieven die bepaalde theoretische noemers gemeen-

schappelijk hebben. Maar een dergelijk maneuver zou niettemin ook al gebaat zijn met opheffing van de betrokken tweedeling in, laat ons zeggen, sociologische zin. Wat bedoel ik hiermee? De theoretische tweespalt die met de opkomst van de moderne, empirische criminologie tussen deze discipline en de strafrechtswetenschap is ontstaan is niet enkel een theoretische kwestie gebleven. Zij heeft zich ook vastgezet in de beelden die van de strafrechtswetenschap en van de criminologie aan de universiteiten en in de samenleving bestaan, en zodoende ook in de beelden die hun respectievelijk beoefenaren van zichzelf hebben gevormd en blijven vormen. En het zijn naar mijn ervaring juist ook deze (zelf-)beelden die een directe dynamische en vruchtbare wisselwerking tussen relevante juridische en empirische perspectieven hypothekeren. Hoeveel strafjuristen vinden het niet normaal, weinig of niets te weten van de feitelijke toedracht van de problemen waarmee ze zich bezighouden? En omgekeerd: voor hoeveel criminologen is het niet de gewoonste zaak van de wereld nauwelijks inzicht te hebben in de normatieve structuren in en achter hun onderzoeksobjecten? Om nu die wisselwerking te bevorderen en dus die elkaar tegenstrijdige (zelf-)beelden af te bouwen, zou het best eens nuttig kunnen zijn om het disciplinaire structuurschema dat aan het tegenwoordige onderscheid tussen criminologie en strafwetenschap ten gronde ligt, te verlaten en een schema te ontwikkelen waarin voor dit onderscheid gewoon geen plaats meer is. Vanuit deze gedachte heb ik enkele jaren geleden eens 'n begin gemaakt (zo'n 30 bladzijden) met een Inleiding tot de geïntegreerde strafrechtswetenschap. In deze inleiding is - terugdenkend aan *Dei delitti et delle pene* van C. Beccaria - deze wetenschap onderverdeeld in enerzijds criminologie en anderzijds penologie. De criminologie heeft betrekking op de normatieve en empirische aspecten van de misdaad en van de instellingen die betrokken zijn bij de opsporing, de vervolging en de berechting van misdadigers. Op haar beurt slaat de penologie op de normatieve en empirische aspecten van de straf en van de instellingen die zijn betrokken bij de oplegging en uitvoering ervan. Voorts worden zowel binnen die criminologie als binnen deze penologie allerlei onderscheidingen aangebracht die de respectievelijk materiële objecten zo systematisch mogelijk verkavelen, bijvoorbeeld algemene criminologie (met daarbinnen: filosofische criminologie, historische criminologie en comparatieve criminologie) en bijzondere criminologie (waarbinnen: criminele politiek, strafrechtelijke criminologie, etiologische criminologie, institutionele criminologie, victimologische criminologie, en politieke criminologie). Het

is dus niet onmogelijk om een ander werkbaar schema te ontwerpen. Sommigen zullen een dergelijke disciplinaire herstructurering wellicht beschouwen als een nominalistische verdwijntruk die de oorspronkelijke tweespalt overlet laat. Maar dit is naar mijn mening niet het geval. Een dergelijke herstructurering herstelt immers de globale eenheid van het materiële object dat tegenwoordig tussen de strafrechtswetenschap en de criminologie op zo'n, in mijn ogen, artificiële manier is verdeeld. Dit herstel van materiële eenheid ruimt dus vanzelf het grondslagtheoretische probleem dat Foqué en 't Hart (terecht) hebben opgeroepen, een heel eind uit de weg, brengt het althans terug tot het probleem van de (on-)verenigbaarheid van allerhande perspectieven in de geïntegreerde strafrechtswetenschap. En dit is een heel wat hanteerbaarder, want sociaal minder belast, probleem dan het probleem van de (on-)verenigbaarheid van 'de' criminologie en 'de' strafrechtwetenschap. Daarenboven biedt een dergelijke probleemstelling ruimte voor een rijkere filosofische discussie over (on-) verenigbaarheden tussen perspectieven in de geïntegreerde strafrechtswetenschap dan de kennistheoretische discussie die Foqué en 't Hart willen voeren. Zij noopt ook - om aan te haken bij hun 3-deling in de grondslagentheorie (p. 34) - tot ethisch-normatieve en tot maatschappijtheoretische discussie hierover. En een dergelijke brede discussie doet weer meer recht aan de realiteit van de onderhavige problematiek: de (on-)verenigbaarheid van perspectieven wortelt juist vaak in fundamentele verschillen respectievelijk overeenkomsten in het ethisch-normatieve en maatschappij-theoretische vlak. Daar moet hun onderlinge vergelijking dan ook in eerste instantie op worden toegespitst.